

3. KULTURNO NASLJEĐE

Dragan Bulatović

Sažetak: U ovom radu se raspravlja o strateškoj važnosti razumijevanja, prihvatanja i očuvanja nasljeđa kao materijalne, duhovne i iskustvene baštine. Na razlici između naslijeđenog – onog što je preteklo, i baštine – onog što je posvojeno kao vrijednost za individualnu djelatnu praksu, objašnjen je potencijal baštinenja kao životne prakse napredovanja. Iako analiza socijalne prakse gazdovanja nasljeđem u Crnoj Gori i uživanja u njenim baštinskim plodovima, urađena po ovom modelu otkriva jednu potpuno nedjelatnu praksu, iskustvo baštinenja je jedini realni opšti resurs kojim ćemo ući u eru znanja.

Ključne riječi: *nasljeđe, baština, strategija, fetiš*

Abstract: This paper discusses the strategic importance of understanding, acceptance and preservation of heritage as material and spiritual values as well as its value of experience. We explain the potential of heritage as life-long practice of advancement based on difference that exists between the inheritance (that which is an excess) and the heritage (which is appropriated as a value for individual practice). Although analysis of the social practice of management of heritage in Montenegro and the delight in its fruits as heritage reveals a complete inactivity, we maintain that the experience of inheriting as such is the only real general resource with which we will enter the era of knowledge.

Key words: *heritage, inheritance, strategy, fetish*

3. 1. ODREĐENJE U ODNOSU NA GLAVNI PROJEKT

U kauzalitetu koji nosi ideja projekta *XXI stoljeće – era kompetitivnosti* nameće se projekcija prosperiteta utemeljena na znanju. Era koju će presudno obilježeti učinak znanja bio bi nedosanjani san svih ranijih utopija. Poželjno – da, ali iskustvo zbori, neostvarivo, sem ako se ne očekuje neki oblik *diktature znanja*, po modelu demokratije kao *diktature većine*, nasuprot istorijski već potvrđene nemoći „apsolutizma znanja”, dekartovskog tipa, na primjer. Dakako, u širem socijalnom kontekstu sintagma *era kompetitivnosti*, čini se, prije svega potvrđuje stanje dostupnosti (opet

* Dr Dragan Bulatović, Filozofski fakultet u Beogradu

utopijski) znanja zahvaljujući tehnologiji proizvodnja i distribucije, prihvatanja i razmjene (takozvanog ETAKsa, prema mišljenju teoretičara Boža Težaka) informacija. U tom značenju proklamacija „nove ere” aminuje, zapravo, *dominaciju kompetitivnosti vlasnika, imaoca informacija*, prije svega, a ne kreatora znanja. Na taj način je „era kompetitivnosti” počela (prije svega za „razvijene”) ranije, zapravo definitivnim tehnološkim preuzimanjem prostora globalnog informisanja – integrisanjem lokalnih mreža u internet, to jest u posljednjoj dekadi XX vijeka. U tom smislu nije teško zamisliti savremene *banke podataka* kao svojevrzne hramove za klanjanje – imaju snagu izvora svih moći. Sada su oni samo stvarnije od svih dosadašnjih izvora vjere, jer objektivnom moći kapitalizacije znanja mogu da stvore realni profit. Idealno gledano, to jeste mogućnost za sve misleće ljude, ali u praksi ne postoji zabilježeno istorijsko iskustvo o takvoj socijalnoj strukturi u kojoj je dominantan sloj znanstvenika. Najviše u tom smislu su nudile zajednice koje su na principu razvoja kreativnosti jednaku društvenu brigu poklanjali misliocima i praktičarima, pa su akademije za vještine, za uzdizanje tehnike rada i inovacije u proizvodnji omogućile stvaranje kreativnog sloja društva jednako vrijednog onom misaonom, naučnom i umjetničkom. Izgledalo je da u društvima visoke harmonizacije po principima dobrog duštvenog ugovora za sve djelatne članove, postoji progresivna hijerarhizacija od statusa: *osposobljavanja* članova zajednice za obavljanje rada (i otvorenu eksploataciju), *obučavanja*, za naplatu uloženog rada (strukovna sigurnost od neumjerene eksploatacije), te *znanja* koje su stekli oni zainteresovani za unapređenje svog rada ulaganjem svoje kreativnosti do uloge inovatora. Tek oni su u situaciji da razmjenjuju svoje usluge po tržišnim principima vrijednosti. Samo one zajednice koje su u viziji svog prosperiteta računale na ovaj kreativni doprinos i formirale sistem obrazovnog negovanja na akademijama rada, mogle su da računaju na neprekidan priliv kreativnih djelatnika. U suprotnom, nosioci inovacija su prelazili u status vlasnika kapitala i dalji proizvodni i posljedično društveni procesi su išli na štetu prve dvije kategorije djelatnika i članova zajednice.

Zašto znanje nije dominantan faktor u socijalnoj strukturi, te time i „era kompetitivnosti” upućuje na nešto drugo? Zato što se do znanja dolazi sporo i zato što je proces uvijek do kraja neizvjestan, te je time skupo, to jest spada u, ekonomskom rečniku u „sporu korist”. Stoga se prije može reći da investiranje u znanje izrazito obilježavaju trenutne, akutne potrebe. Investiranje u znanje je, tako nas uči istorija, najčešće proizvod velikih socijalnih kriza. Na primjer, samo iz novije istorije, nagli razvoj kibernetike nakon bar tri vijeka tavorjenja, uslovlila je, kako je pokajnički (u svom djelu *Kibernetika i društvo*) naveo njen tvorac Norbert Viner, neodložna potreba američke mornarice da izađe iz pat pozicije u sukobu sa Japanom u II svjetskom ratu. Takođe, pandemije izazivaju potrebu za velikim inestacijama u naučna istraživanja. Dakako, kao što farmaceutska industrija može dirigovati imunološkim sistemima, tako je i kapitalno ubrzanje interneta dirigovano potrebom efikasne informatičke kontrole.

Šta će onda tu uopšte kultura, možemo se zapitati.

Upravo zbog toga što samo čovjek koji se pita može biti svjestan koristi i štete globalnih sistema. Samo kada se pitamo potvrđujemo da imamo iskustvo (global-

na zajednica nije prvi „komonvelt” u istoriji), da smo „pili sa tog izvora” (svejedno u kojoj „akademiji” – znanstvenoj, radenoj ili umskoj). Jednostavnije rečeno samo, takozvana *kulturna informacija* nije golo sakupljanje podataka koji su konačni u svojoj naučnoobjektivnoj pouzdanosti i, takođe, paradokslano etičkoj neutralnosti. Samo kulturna informacija nastaje na strukturnom povezivanju konteksta u kome podaci postaju svrshodni i smisleni svakom pojedincu koji se pita. A pita se svako ko pamti, ko se oslanja na nasljeđe, na svoju kulturu dakle.

Područje kulture u strategiji participacije u svijetu kompetitivnosti dragocjeno je polje u kome se mogu integrisati vizije cjelokupne perspektive jedne zajednice. Ona u najširem smislu objedinjuje pojedinačne napore nauke, obrazovanja i uređenja čovjekovog praktičnog djelanja – rada i održanja. Ako je strategija skup sposobnosti i vještina, onda je predviđanje njeno bazično svojstvo. Projektovanje predstojećeg, kao modelovanje očekivanog, podrazumijeva iskustvo, tj. poznavanje svih prethodnih modela istovrsnog ili strukturalno sličnog ponašanja. Iskustvo, svoje i drugih, može stvoriti samo gajena vještina očuvanja pamćenja. Ona u praksi odgonetanja stvarnosti obezbeđuje napredak znanja, a ono stvaranje izvjesnije slike budućnosti. Kompetitivnost *mnemozofije*, kao heritološke teorije, kako je prije četvrt vijeka definisao profesor Tomislav Šola, čini se providenskom za XXI vijek. Baštinjenje je cilj svake startegije nezaboravljanja. Ono u aktivnom smislu podrazumijeva prepoznavanje vrijednosti, njihovo *očuvanje* i živu, ali *sjećajuću* vrijednosnu kulturnu proizvodnju. *Očuvanje* ima dva lica: *tvarno* – trezorsko i *refleksivno*. Tvarno iscrtačaju takozvani međaši pamćenja – reprezentativni (*monumenti*) nosioci dokumentarnosti (izvora istinitosti). Refleksivno lice ima ulogu prozora na trezoru u koji zagleda svaki nosilac novog života, ili da konkretizujemo, svaka materijalna i duhovna aktivnost koja nastaje na osnovama nezaboravljanja. Iskustvo nasljeđivanja je svojevrsni proces sjećajućeg gledanja u budućnost, da samo ovlaš parafraziramo hermeneutičku teoriju slike Gotfrida Bema. Svrha jednog lica baštine, trezorskog, je da bude ugledni dio oblikovanja (obrazovanja, stasavanja) i napredovanja, a drugog da potvrdi smisao nezaboravljanja. Da u procesu stalnog kretanja, promjena, živa produkcija bude i napredovanje, a ne samo ponavljanje i ugledanje. Ogoljeno ponavljanje rituala sopstvene tradicije ozbiljno ukazuje na opadanje sjećajućeg vrednovanja. Ovo opadanje, pak, vremenom transformiše baštinske vrijednosti u stereotipe obožavanja bez upita o smislu, u fetišizaciju. Golo podražavanje spoljašnjih formi tradicijskog običaja, na primjer, predstavlja najniži stepen sjećajuće produkcije, tj. onaj u kome imamo sve, ali smo zaboravili smisao. Čak i u tom obliku, tj. u stanju svjesnosti da smo zaboravili stvarni sadržaj nasljeđa, imamo svijest o njegojoj, kao odsutnoj, vrijednosti. U odnosu na kulturnu produkciju u kojoj postoji golo ugledanje, tj. ponavljanje forme kulturnog obrasca u kome ne samo da nemamo sjećajući sadržaj već i ne možemo ni da imamo osjećaj nedostatka, ponavljanje je ipak održavanje minimalne živosti ideje napretka, dok je u ugledanju jedina ideja iscrpljivanje stvari.

Ako je održiva (najmanje jedan vijek, ako slijedimo A. Šastela) teorija relativnosti u razumijevanju svijeta i sa njom ideja o *sadašnjosti prošlosti* kao jedinom obliku njenog postojanja (Rigl), onda su sve *strategije nezaboravljanja* u funkciji izgradnje vizije budućnosti.

Ako nam je dozvoljeno da zamišljamo generalnu strategiju, podsjetili bismo na ono što se u literaturi zove „japansko čudo”. Kada su se nakon kataklizme u II svjetskom ratu u Japanu zapitali kako se povratiti i obezbijediti budućnost, zaključili su da je od strateške važnosti to što su ostrvska zemlja, što ih okean (1) povezuje, čuva i hrani, najvećim dijelom, potom tradicija (2), ono što ih održava kao grupu, zajednicu i kulturu, a kao treće, ono što će im obezbijediti budućnost – znanje (3), nauka – u tom trenutku je to bilo, ne bez sarkazma, ono što ih je kao stranu u ratu porazilo, visoka tehnologija, elektronska. Od trenutka kada se njihova vizija počela ostvarivati, više nijedna, ničija strategija nije mogla da ignoriše novu *paradigmu održivosti*, ovu koja obećava očuvanje harmoničnosti u korišćenju *prirodnih resursa, njegovanju pamćenja* kroz očuvanje tradicije i neprekidnom *obnavljanju vrijednosti u novim znanjima*.

Koja tri pitanja postaviti kada je u pitanju vizija razvoja Crne Gore u XXI vijeku?

Baština /patrimonium/ je neotuđivo pravo i obaveza nasljeđivanja, održanja i unapređenja posjeda (od materijalnog, duhovnog, institucionalnog, genetskog), te u tom smislu mora da bude konstitutivni dio strategije uređenja države. Baština kao *materijalni resurs* uslovljava ekonomsku strategiju održanja i razvoja, a kao *duhovni resurs* uslovljava strategiju obrazovanja, nauke i presudno utiče na stvaranje opšteg sistema vrijednosti u društvenoj zajednici.

Pragmatički aspekti ovih kauzaliteta u razvojnim projektima Crne Gore kao države evropske zajednice naroda zaslužuju temeljnu razradu u svim državnim dokumentima.

3. 2. POJAM I SVOJSTVA BAŠTINSTVA

Najmanje od čega treba poći u određivanju polja starteškog djelovanja je aktuelna konvencija oko pojma baštine. U tom smislu, pojam baštine znatno je proširen posljednjih dvadesetak godina, te pozitivnim međunarodnim konvencijama obavezuje članice Uneska na *objedinjenu* zaštitu, afirmaciju i korišćenje prirodnog, ekonomskog, kulturnog, duhovnog, materijalnog i intelektualnog nasljeđa. Konvencije zapravo sankcionišu moguće posljedice stanja koje je nastalo ubrzanim istorijskim promjenama u geopolitičkom i ekonomskom smislu, sa jedne strane, te dominantan značaj globalne informatizacije, sa druge strane. U tom smislu podstaknut je razvoj metodologije dokumentovanja strukturne informacije kao specifične za kulturu, a u skladu sa tim stvoreni su uslovi za unapređenje standarda dokumentacione slike baštine. Standardizacija podrazumijeva trezoriranje adekvatne, univerzalno čitljive i upotrebljive (nasličnije, najistinitije, najmanje skrivene) slike nekog i nečijeg nasljeđa.

3. 3. SNIMAK STANJA

U naporu da konstatujemo stanje u oblasti *kulturnog nasljeđa Crne Gore*, a slijedeći sopstvenu iskrenost, moramo da se opredijelimo za mjerila koja su istaknuta u prethodnim konstatacijama. Dakle, nasljeđe Crne Gore, istorijskih i savremenih granica, crnogorsko po etničkom i nacionalom obuhvatu, multikonfesionalnom

i multikulturnom karakteru, kako god ga imenovali, ogromno je i u istorijskom i u kulturnom smislu. Čak bi se u sadašnjem stanju izučenosti, u njegovoj humanističkoj pretežnosti, moglo pomisliti da je prevashodni dio crnogorskog identiteta upravo u kulturnom nasljeđu. Kada treba napraviti razliku između *nasljeđa* i njegove individualizacije, to jest između onoga što je preteklo i onoga što je definisano, prepoznato i prihvaćeno, čuvano i njegovano da pretraje kao sopstvena *baština*, onda je slika mnogo skromnija. U slučaju brige i njegovanja pretrajavanja, a posebno svrhovitog korišćenja iskustva baštinjenja stanje je dramatično. Uprkos svim dobronamjernim poduhvatima globalnog obuhvata koji stižu spolja i ukazuju na značaj očuvanja kulturnog identiteta, kulturni modeli tzv. potrošačkog društva su prevladali u savremenom životu CG. Istini za volju, starim modelima prosvjetiteljskog porijekla i socijalističkih ideala istekao je rok trajanja nestankom kolektivnog titulara, a iskreno suočavanje sa autentičnim vrijednostima u naslagama tradicijskog nasljeđa se izbjegava. Ta se prilika, čini se bez posebnih opravdanja, propušta i u aktuelnim poduhvatima ponovnog definisanja državnih simbola i drugih oblika zvaničnog oslikavanja državnog identiteta. Svejedno što se radi o namjenskom, pa u dobrom smislu predefinisanim zadatku, on nije najbolje iskorišćen za započinjanje jednog dubinskog zagledanja, koliko u bogatu prošlost, toliko i providenskog u izvjesniju budućnost državnog identiteta.

No, državni identitet je jedno od lica, svakako najotkrivenije, nasljeđa. Osim državnog bica, nasljeđe Crne Gore mora se artikulirati kao zemlja, kao njeno prirodno *jestvo* kome je čovjek pridodao ili oduzeo nešto od svojstava koja su pretrajala kao znamenja njegovih postignuća. Zemlja na svome tijelu nosi zapise mijena koje je vrijeme i čovjek pregurao, na nama je da ih iščitamo. Dok se čovjek ranijih epoha držao nauma da ne naruši harmoniju koja ga je održavala u prirodi, čovjek novog doba počeo je da njeguje znamenja. Po pravilu, briga o znamenjima najbolje se čuva u sjećanjima i prenosi dobrim odgojem, a savremeni oblici profesionalizacije očuvanja starina kroz institucije nacionalne zaštite, slika su otuđenosti nasljeđa od samih baštinika. Kako se sistematska zaštita u Crnoj Gori odvija u svojevremeno korektnim okvirima pravne regulative, a po principima konvencionalnih doktrina a u potpuno neefikasnoj praksi i na udaru svih zakonski nepredviđenih opasnosti i usputnih šteta nastalih naglim promjenama u socijalnom, ekonomskom, tehnološkom, ideološkom i geopolitičkom smislu, trenutak za *uspostavljanje jedinstvenog principa integralne zaštite sveukupnog, prirodnog, ekonomskog, kulturnog, duhovnog i svakog drugog nematerijalnog nasljeđa*, čini se vrlo je povoljan. Ako ništa drugo, neće se poremetiti nijedan sistematski začet i razvijan projekat pojedinačne zaštite.

Ako se, prema zadatku, zadržimo u oblasti kulturne baštine, konstatovaćemo da postoji dobra izučenost slovenskih perioda, njihova interpretacija, katkad i reinterpretacija, dok je izučavanje arheološkog nasljeđa, što zbog velikih zahtjeva koji prate ove projekte, što zbog nedostatka kadrova za ove poduhvate, znatno skromnije. Ovaj drugi razlog se nameće i u slučaju etnografskog nasljeđa, muzičke i svake druge nematerijalne baštine, potom tehničke i industrijske.

Kada je u pitanju drugi važan aspekt baštine, njegova zaštita, stanje nije nimalo ohrabrujuće. Na području Crne Gore djeluje ukupno 26 muzejskih i galerijskih usta-

nova u najrazličitijim statusima od kojih samo njih nekoliko (6) ima status samostalne ustanove zaštite sa punim pravnim dejstvom u ovoj oblasti. Uz jedan referalni zakon za nepokretnu baštinu i jedan opštinski, može se nabrojati nekoliko potpuno nereguliranih i nekontrolisanih privatnih inicijativa u ovoj oblasti.

Treći aspekt baštine vezuje se za njeno egzistiranje u komunikaciji. Pitanje dostupnosti baštine jednako je nepovoljno koliko i njena zaštita, bilo muzejska, bilo konzervatorska – kada nije zaštićena ne može ni da bude prezentirana. Postoji naravno i još komplikovanija situacija kada su predmeti baštine muzealizovani, ali se zbog nedostatka sredstava i inicijative ne izlažu i ne publikuju. No, ono što spada u strogu zakonsku obavezu državnih službi – registri kulturnih dobara, ostali su na nivou zakonskog minimuma i u formi koja se godinama pokazuje, sem za uskostručne aktere, neupotrebljivom za bilo kakvu javnu, obrazovnu i kulturnu komunikaciju. Upravo u ovom domenu nameće se zahtjev za stvaranjem digitalnih trezora, dokumentacije o baštini kao javnom dobru. Ovaj vid dostupnosti presudan je u korelaciji sa programima obrazovanja na sopstvenim iskustvima, upravo za potpunije, pozdanije i sadržajnije korišćenje baštinskih vrijednosti i njihovog utkivanja u savremenu praksu.

Ako se ne varamo, malo je bolja situacija u zastupljenosti baštinskih sadržaja u programima obrazovanja. Ovo bi bila logična posljedica one, već ranije istaknute, dobre izučenosti baštine i njenog publikovanja. Kada su u pitanju mediji, zastupljenost sadržaja u vezi sa baštinom je skromno, baštini se ranija televizijska produkcija, a sem sporadičnih novih priloga, ne osjeća se želja za stvaranjem dugoročnih projekata digitalizacije nasljeđa i razvoja edukativnih programa na javnom servisu.

3. 4. UZROCI SADAŠNJEG STANJA I PREDLOZI MJERA

Na ovo stanje, osim zastarjelih modela zakonske regulative i upravljanja, slabog sektora profesionalnog djelovanja unutar strukovnih zajednica koje treba da nose djelatnost zaštite baštine, presudno utiče nedostatak sistematskog obrazovanja za razumijevanje vrijednosti baštine, njenog njegovanja i korišćenja. Mislimo ovdje na potrebu da se u svakom profilu obrazovanja i na svakom njegovom nivou sistematski prenosi poduka o vrijednostima baštine i odgovarajućim mehanizmima njihovog prepoznavanja i kreativnog korišćenja od pedagoga, vaspitača predškolskog uzrasta do andragoga i psihologa savjetnika u socijalnim i radnim kolektivima, mrežama sektorske i intersektorske saradnje, kao i u svim oblicima tzv. masovne kulture i servisima, „kreativnim” ponudama marketinških programa usmjerenih ka potrošačkom mentalitetu. Dakle, od pedagoških do marketinških škola. Dakako, suptilniju važnost ima program obrazovanja kadrova za stare i nove baštinske specijalnosti i njegovo rješenje će umnogome zavisiti od temeljne reorganizacije djelatnosti zaštite, te tada iskazanim realnim potrebama.

Da bismo promijenili svijest o baštini, njenim sadržajima i prednostima, treba se izboriti za mjesto baštine u statusu strukturnog elementa razvojne strategije Crne Gore. U odnosu na prostor iz koga se crpi sadašnji zvanični državni identitet, nova definicija baštine ne bi bila neprirodna u Preambuli Ustava, ali joj je svakako mjesto

integrativnog elementa u programima obaveznog, opšteg i humanističkog obrazovanja, ali bi morao da se nađe i u gotovo svim specijalističkim, stukovnim programima koji otvaraju nove prostore intersektorske saradnje i javni servis. Dobri programi obrazovanja u strategiji brze promjene svijesti o baštinskim vrijednostima računaju, dakako, na pozitivnu ulogu masovnih medija, prije svega se mora računati na sistematske projekte javnih servisa. Osim javnog sektora, individualne inicijative udružene u mreže nevladinog sektora jedan su od vitalnijih resursa koje treba koristiti u ovom poduhvatu. U tom smislu pozitivan primjer višegodišnjeg istrajavanja je NVO iz Boke Kotorske imena *Ekspedicio*.

Prethodni primjer je indikativan zato što ukazuje na inicijativu koja nastaje u prostoru gdje zakonska regulativa i praksa baštinjenja ne dopijevaju do potpune zaštite i upotrebe nasljeđa. Naime, regionalni zavod brine o području koje se nalazi na listi svjetske baštine svim svojim resursima, a oni su objektivno, zakonskom definicijom, ograničeni lokalnom nadležnošću. Onaj dio zakonske obaveze da država garantuje održanje statusa *svjetske baštine* nikada u praksi nije operacionalizovan. Postojeći zakon ne predviđa integralnu nadležnost nad integralnom zaštitom kako se deklarirše Uneskov patronat nad proglašenim cjelinama sa epitetom svjetske baštine, pa se u praksi vodi neprekidna borba između onih koji u lokalnoj sredini prave perspektivu ekonomskog oporavka i službi zaštite koje ih u tome „ograničavaju”. U tom „suparništvu” može pomoći samo bazično nova regulativa koja će uvezati interese progressa sa baštinskom investicijom, ne teretom, u njemu. Radi se o relativnom jednostavnom pravnom postupku korelacije fiskalnog, na primjer zakona sa inoviranim zakonom o baštinjenju. Jednostavnost ovog profesionalnog rješenja uslovljava naravno postojanje jasnog opredjeljenja zajednice da živa baština bude strateški element projekcije budućnosti. U odnosu na tendencije brzog prevazilaženja problema uključivanjem baštine u potrošačku ekonomiju, takozvani kulturni turizam, sistemske mjere za održanje žive baštine preduprijedile bi iscrpljivanje baštine kao resursa. Naime, ne treba se zavaravati, ekonomiji turizma baština je zanimljiva dok postoji kao resurs i ne misli mnogo o tome da se u slučaju baštine radi o neobnovljivim resursima. Kada jednom uništimo nosioce svjedočanstvenosti (biljege, monumente) ostajemo u poziciji da o svojoj baštini ubuduće tvrdimo na osnovu rekonstrukcija, a to je već prostor ranjiv instrumentalizacijama.

Jasnija regulatorna opredjeljenja ka podršci održanja baštine čine se, pak, daleko značajnija za sva područja koja nemaju visoki međunarodni patronat, a odlikuju se jedinstvenom vrijednošću harmoničnog odnosa između prirode i čovjeka. Iako se ne mjere uvijek i isključivo mjerilima izuzetnosti i svjetske rijetkosti, radi se vrlo često o područjima koja opstaju zahvaljujući individualnoj inicijativi koja prizilazi iz intelektualne zainteresovanosti koja svoj podsticaj nalazi u opštim svjetskim kulturnim opredjeljenjima. Dakako, visok nivo komunikativnosti u masovnim medijima doprinio je da se kod pojedinaca razbudi interesovanje koje ih vodi u jedan kvalitetan vid obrazovanja iz koga se javljaju realne potrebe da brinu o svojoj baštini. U tim situacijama postoji opasnost da nalete na grub odgovor: „Vi nijeste proglašeni za zaštićeno područje i država nema nikakvu obavezu prema vama”. U nastavku, po najgorem scenariju, slijedi, „pa shodno tome ne ometajte investitora u izgradnji”.

3. 5. NAUK ZA PREDUPREĐENJE

BAŠTINA (lat. *patrimonium*, engl. *heritage*, srp. *starina*, sl. *dediščina*, crnog. *đedovina*) je ime institucije etičkog obilježja, društvene konvencije, memorijske potencijnosti i životnog ritma. Izvorno, ova tvorevina rimskog građanskog prava, baština institucionalno i danas funkcionira kao temelj socijalnog opstanka, etički je podržana visokim stepenom konvencija i kodeksa, memorijski je *sine qua non*, dok joj životni ritam, pod udarima ljudske destrukcije, narušavaju nagle, osiono tehnološke i neutažive socijalno-ekonomske promjene. *Patrimonium* je nasljedno pravo i obaveza nastavljanja. Sačuvati, obogatiti, uvećati i predati neutrunjeno, ideal je vrlih baština. U savremenom svijetu ovi principi privatnog prava transformisani su u *sistem opšteg prava na univerzalnu vrijednost* svjedočanstva koje nosi svaki proces nasljeđivanja kao glavnu, onu *sine qua non* karakteristiku. U svakoj individualnoj realizaciji nasljeđivanja djeluje isti mehanizam, univerzalno primjenjiv – mehanizam obilježavanja (međe), dokumentovanja prava nasljeđivanja. I kao što je u pravu ključni mehanizam dokazivanja pozivanje na materijalni izvor informisanja – bilo da je on neki predmet kao učesnik ili iskaz nekog učesnika procesa događaja koji se evocira, tako je i u savremenom baštinjenju razvijena praksa prepoznavanja svjedočanstvenosti, izdvajanja njenih nosilaca, proizvođenja dokumenata i korišćenja svjedočanstvenih svojstava i značenja. Ako se proces baštinjenja svede na njegov stabilni, materijalni dio, sinonim za baštinu je *trezor*. Sinonim za njen promjenljivi dio, za socijalizaciju *patrimoniuma* u smislu održavanja smisla, načestće je ona izreka „zna se od starina”, tj baština je isto što i nataloženo pamćenje, pamćenje kao *živi trezor*, onaj koji, kako nastaje tako može i da isčili nestankom interesovanja kod korisnika, odnosno gašenjem baština u nasljedniku. *Sjećanje* je to koje ovu djelatnosti deklarira kao *kulturu nasljeđivanja*, a čitav proces, koji ide od polja široke neodređenosti prirodne i društvene sredine do potpuno artificijelne (muzejske, spomeničke) stvarnosti u kojoj se odvija recepcija svjedočanstvenih svojstava predmeta, imenuje kao *baštinjenje*. Ovo imenovanje nastaje na tragu inspirativnog komentara socijalno-naučne rascijepnosti između subjekatsko-objekatskog značenja *kulturnih dobara*, *koga je načinio* Andre Šastel (1986). Savremeno razlikovanje baština (*kulturnih, ekoloških, genetičkih, prirodnih, duhovnih, industrijskih, intelektualnih, neopipljivih*) najprije vidimo kao posljedicu potrebe da se različiti socijalni interesi (u njenoj naučnoj sferi koliko i svakodnevnoj praksi) izvode iz potrebe razumijevanja i osjećanja pripadnosti istom, zajedničkom i jednom jedinom domicilu, planeti Zemlji, te da su samo segmenti ove cjeline individualizovani (do npr. genetičkog), dok je sam proces uvijek u istom modusu cjelovitog doživljaja – baštinjenja. Baštinjenje je proces određivanja pojedinca i zajednice prema svojstvima dokumentarnosti svih strukturnih komponenti stvarnosti – čovjekovog fizičkog, prirodnog i mentalnog okruženja. Odrediti se prema okruženju, prije svega znači razumjeti ga kao stvarnost u kojoj životno učestvuješ. Takva participacija ne da nije bezinteresna, već je izrazito zainteresovana za cjelovitost uvida koji direktno osnažuje baština (otvara mu oči ka izvoru značenja). Zbog toga je i održiv paradoks da BAŠTINU, u jednoj od najrazložnijih teorija (A. Rigl) prepoznamo kao *komemorativnu*, a koristimo kao *živi resurs*. Sjećajući resurs

jer baština u stvarnom smislu jedino tako i može da se pojavi kao nečija, tj. da postoji u našoj svijesti, dakle, onda kada je imamo kao dio svog mentalnog sadržaja. Prva, komemorativna je, održavanjem sjećanja na prošlo, *istorijska* i sinonim je za *dokumentarnu vrijednost*, tj. pouzdan je izvor za svjedočenje. Druga je upotrebna, eksploatacijska (edukativna i hedonistička) vrijednost. *Svojstvo svjedočanstvenosti* nose svi tragovi djelovanja prirode i čovjeka u svim vremenima. Time, rekao bi A. Rigl, obilježavamo kretanje i neminovnost promjena, pravimo međaše u slici koju stvaramo o vremenu koje je minulo kao i onom koje trenutno trošimo. U više zapamćenih, zapisanih, *istorijskih* epoha, obaveza ovladavanja *mnemomotehnikama*, u kojima su *biljezi* (međaši / spomenici / monumenti) *podsticaji sjećanja*, bivala je *sinonim obrazovanosti, naučenosti*. Svjedočanstvenost se vezuje jednako za *događaje, običaje*, koliko i za *proces* nastajanja ili proizvodnje, te za *proizvode djelovanja prirode* (jednako na rijetke ili rijetko zastupljene oblike života i žive materije, koliko i na sedimente, tj. svojevrstne komemorative prošlosti prirode, kao na primjer na minerale, fosile i dr.) *ili čovjeka* (vještine saobraćanja – *neverbalne i verbalne komunikacije, neimarstvo, rukodjelstvo, umjetnine* i dr.).

3. 6. BAŠTINA vs FETIŠ

Čitav proces savremenog redefinisanja pojma *baštine* usmjeren je ka izbjegavanju instrumentalizacije, te pošasti u uređivanju država. Instrumentalizacija se, na principu „korisne zloupotrebe”, čitava dva stoljeća, zapravo tokom čitavog vremena institucionalnog života baštine, primjenjuje u rasponu od koristi za nacionalnu identifikaciju, preko potvrde religijskog bića, do koristi u razbijanju dokolice (igre i igranja, ali i ekstremni oblici kulturnog turizma). Ova, ipak dominantna karakteristika – manjkavost, savremene institucije *patrimoniuma*, neprijatno ukazuje na manipulaciju unutar sistema koji je u jednom trenutku uspostavljen kao *izuzetan*. Ona kada kada se sistem patrimonijuma uspostavlja *kao mjera socijalne vrijednosti*, dakaako etički kodirane vrijednosti, onda se i otvara ranjivi prostor „slijepog vjerovanja”. Vjeruje se u *dokument*, u ono što je „dokaz u procesu utvrđivanja prava”, pa je i danas u svim anketama upravo „kao čuvar dokumenta prošlosti”, društvena institucija kojoj se *najviše vjeruje*. U toj konstelaciji istoga časa po *uspostavljanju povjerenja* počele su da djeluju „interesne grupe”, prije svega onih koji su voljni da svoju istoriju sami kreiraju. Ako imate prostor „slijepo vjere”, onda i problem *dokumenta*, izvornosti, autentičnosti, „može” da se nadomjesti. I eto situacije u kojoj djeluju fetiši. Istom snagom i u starim zajednicama, koliko i u novovjekovnim *parlamentarnim monarhijama* ili režimima „voljenog druga predsjednika”.

Realna opasnost stoji i sada dok se, ne bez nedoumica, skidaju koprene sa, dakaako, onog „pravog” identiteta obnovljene državnosti.

LITERATURA

Napomena: Iako je u jednom periodu Crna Gora imala visokoškolsku ustanovu za obrazovanje stručnjaka u kurativnoj zaštiti nasljeđa (muzeologiju je predavao profesor iz Zagreba i ostao jer u periodici jedan trag: Maroević, I. (1989 b) „Muzej i

muzeologija”, Stvaranje (Cetinje) 7: 744–746) nije stvoren, ni tada, ni do danas poseban profilisan autor za teoriju i istoriju baštinstva. Izuzetak danas čine prilozi koje dr Otašević objavljuje, prevashodno u Glasniku Narodnog muzeja Crne Gore, od kada se nastanio Podgorici. Istoriografski prikaz muzejske djelatnosti vezane za Crnu Goru obradio je u svojoj knjizi *Razvoj muzejske djelatnosti u Crnoj Gori* M. Bećanović, a pojedine teme iz istorije obrađivali su u svojim pregledima ili monografijama, Mijo Jovičević, Anđa Kapičić i kustosi zbirki i muzeja u svojim studijskim katalozima.

- [1] Булатовић, Д.: *Башићинство или о незаборављању*, Крушевачки зборник 11, 2005, 7–20.
- [2] Bulatović, D. (priredivač): *Muzej kao slika svijeta?*, Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore god 1, broj 1 (Nova serija, II knjiga), 2005, 109–204.
- [3] Bulatović, D.: *Muzeologija i/kao hermeneutika*, u: *Muzej kao slika svijeta?*, Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore god. 1, broj 1 (Nova serija, II knjiga), 2005, 111–120.
- [4] Chastel, A.: *Pojam baštine* u: „Pogledi” 3–4/18, Split, 1988, 709–723.
- [5] Јокић, Ј.: *Аспекти аутентичности*, Гласник Друштва конзерватора Србије, 2002, 26, 11–16.
- [6] Kuljić, T.: *Kultura sećanja*, Beograd, 2006.
- [7] Marasović, T.: *Zaštita graditeljskog nasljeđa*, Povjesni pregled, Zagreb-Split, 1983.
- [8] Maroević, I.: *Sadašnjost baštine*, Zagreb, 1986.
- [9] Maroević, I.: *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1992.
- [10] Poulot, D.: *Musée, nation, patrimoine, 1785–1815*, Paris, 1997.
- [11] Riegl, A.: *Moderni kult spomenika*, u: Špikić, M. (urednik): *Anatomija povjesnog spomenika*, Zagreb, 2006, 349–413.
- [12] Šola, T.: *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji*, Zagreb, 2003.
- [13] Špikić, M.: *Anatomija povjesnog spomenika*, Zagreb, 2006.
- [14] Tuđman, M.: *Obavjest i znanje*, Zagreb, 1990.
- [15] Tuđman, M.: *Struktura kulturne informacije*, Zagreb, 1987.
- [16] Viner, N.: *Kibernetika i društvo*, Beograd, 1965.
- [17] Vuletić, V.: *Globalizacija*, Zrenjanin, 2006.